

Objektív misztika

Egyáltalán: létezik ilyesmi? Lackfi Jánosnál igen. Huszadik századon edzett költői tudása már nem fogadja el az egyértelmű tartalmakat, költői alkata viszont állandóan a megvilágosodás pillanataira figyel; szent egyszerűsége áhítozik, és a világ különmemű tárgyaiban keresi a misztikus egész megnyilatkozását. Eddigi könyveiben általában rejteni próbálta ezt a szándékot: a tárgyak természetének felmutatását nem vette körül a szentség glóriája, a jelenségeknek többnyire találó hasonlatokkal kellett beérniük – úgy is mondhatjuk, hogy világa töredezetebb volt, az őket egybefogó erő érezhető, de kevésbé tapintható (vannak azért kivételek, mint például az előző kötetéből való tisztán misztikus A ZUHATAG ALATT). Eddig egy elfelejtett cselekményű regény homályosan sejtett sorstörténete volt az élet („*Mint mikor újraolvasol / egy elfelejtett cselekményű regényt / s a következő lépés / mindig ott motoszkál fejedben / de ritkán szakítja fel / a tudat burkait / úgy jársz át / életeden*”, MINT MIKOR), az ÖT SEB viszont tudja és vállalja a sors megváltástanát: „*valaki megrajzolta útjaimat*” (SZENT PÁL LEGENDÁJA). Ettől lesz ennyire időtlen és egységes a könyv.

A tárgyias költészet egyébként sem ellensége a misztikának – inkább laikus testvére, ahogy a szentnek a *vita contemplativa* világi művelője, a költő. A szent az istenségre vágyik, a költő... Mire is? „*Az objektív lírikus a névtelent, a kimondhatatlant célozza meg... Szükségük van a világra mint metaforára, mint jelbeszédre, a szavaknál igazabb nyelvre. ...A dolgokban »hír« van, nimen adest, sunt existentiae rerum: ez az objektív költő szent meggyőződése; hisz benne vagy tapasztalja, hogy a tárgyakban istenek laknak, akik jeleket küldenek neki, ismerten túli intelligencia jeleit*” – írja Nemes Nagy Ágnes. A világiasság jegyében azonban hozzáteszi még a credóhoz: „*Ez az ismerten túli intelligencia főképp ő maga. Mindaz, amit önmagából nem ismer.*”

A misztikus ezt így fogalmazná meg: „*A megismerőnek a megismertté kell válnia*” (Angelus Silesius). Remete Szent Antal önfeladása: „*mint rongyot összegyűrtem és / most messze hajítom magam*”. Lackfi János megpróbált túllépni önmaga megismerésén, hogy eljusson egy létnek avagy Istennek nevezett ismerten túli intelligenciához. Önarcképe homályosan ott van ugyan a szentek arca mögött, és nézését is látni a szemükben – de a szenteknek sem a nézésük a fontos: inkább az, amit néznek.

„*Jól látom, sebeid mennybe nyitott kapuk.
A lélek öt helyen átmehet általuk.*”

(Silesius: JÉZUS SEBEIRE, KERÜBI VÁNDOR, IV, 46.)

Az ÖT SEB tehát kaput nyit: ha tetszik, a misztikus mennybe – vagy ha ez sok, akkor az objektív költők névtelenjébe. Akit visszadöbent a repülőből látott lenyugvó nap mindent átható fényessége, az a megkavart kávé fogja észrevenni: az égben jár.

Szabó T. Anna

NAGY DUMÁS A TIBI...

Keresztury Tibor: *Reményfutam – keleti kilátások Magyar Narancs Könyvek, 2000. 176 oldal, 1190 Ft*

A könyvben szereplő tárcaszerű írások szerzője feltehetően komoly kihívás előtt állt, amikor 1996 egyik „*ködös, nyálkás szeptemberi napjának reggelén*” igent mondott, mégpedig Debrecenből, a budapesti *Magyar Narancs* hetilap – *egotrip* rovatának felkérésére. Nagy kérdés: miként lehet KELETI KILÁTÁSOK címen olyan „vidéki” publicisztikát írni, amely nem válik önmagát szemérmetlenül kellettő „vidékiekedéssé”, magyarán nem válik a jobbára fővárosi olvasóközönségnek szervírozott egzotikus narkotikumává, valamiféle szavakkal megidézett – egyébként szemmel tán sose látott – kelet-magyarországi látványtárrá, az országos szociális lelkiismeret számára elegánsan kirittentett kiállítási tablóvá... No de hátrább az agarakkal! Hiszen Keresztury Tibor alkalmi írásai végül kötetbe boronálódtak, ami talán azt is jelenti, hogy azok így együtt meggyőzően kivédik, sőt érvénytelenítik a fentebb pedzegetett vádakot.

„Aki nem csabai, annak szaros a segge lika!” – olvasható (ha nem is Keresztury könyvében, de annak nyelvileg megidézett világához híven) a történelmi közelmúltban Miskolchoz csatolt Hejőcsaba nevű település gyógyszerárának falán. A helyi sovinizmusról áruklódó üzenetet postázó trágár szellem – amely tehát nem csupán az országot, de a keleti blokkot is megosztja, éppúgy, ahogyan azt egy Diósgyőr–Debrecen focimeccsen is tapasztalhatjuk – látványosan szimbolizálja azt az öntudatos

hangütést és világlátást, amely talán ezen ország-rész majd' minden szülöttének sajátja. Kinek így, kinek úgy. Kereszturynak – a Miskolcon gyerekeskedő debreceni irodalmárnak – például egyfajta szépirodalomra kozmetikázott, ámde eredendően megzabolázhatatlan darabosság formájában; s erre példaként álljon máris egy hosszabb részlet A TAKNYA, A NYÁLA című darabból, amelyben ráadásul szerzőnk összesztilizáló-összebékítő nyelvi viselkedése a korfüggő politikai-mozgalmi zsargonok és a kortalan vulgáris nyelvi fordulatok üde elegyét nyújtja: „Amikor a halandó eltelik már lábtól hajig gyertyafénnyel, csengőszóval, kacsamellel, pilinkézó hóval, bejglivel és angyalkákkal, amikor már valósággal szétfeszíti a szeretet, akkor a Tankcsapda koncertet ad évről évre Debrecenben, hogy az ember ember legyen újra, leszálljon a földre, s taknya-nyála összefolyjon a realitás talaján. Jól időzött, hisz ilyenkorra nagyon megnő már a nyers, a durva iránti társadalmi igény, a polgár brutálisra, keményre és alpárra vágják, leküzdhetetlenül kíván a lány után végre valami mocskosat, s hajlandó nem keveset fizetni is azért, hogy helyette ebbe az egészbe kulturált körülmények között beleszarjanak.”

Szerzőnk legfőbb témája – saját magát leszámítva (vagy beleszámítva?) – a vidékiség, amelyre már az első darabban kínálkozik egy frappáns tanmese a protekcióért a fővárosba, azon belül a tekintélyes professzor rózsadombi villájának kőkerítéséhez zarándokló fiatal tanárról: „Ekkor a jeges réműlet a napokon át begyakorolt szöveg helyett e szavakat csalta a kisdoktor cserepes ajkaira, mielőtt végképp megfutott: Professzor úr, nézzen ide, én hátrányos helyzetű vagyok!” Ámde ami az egyik (fővárosi) oldalról nézve totális deficitnek tűnik, az a másik (vidéki) oldalon mégiscsak: maga az élet, az élhető közeg, valamiféle lefegyverző kelet-magyarországi eklektika, ahogyan az például a debreceni művelődési házban egyazon időben üzemelő kispályás focimeccs és tánciskola elbűvölő összhangzatából is kitűnik: „Zeneszó rontja tizenegyesnél a koncentráció határfokát, gőlörm nyomja el a lány dallamítveket. Passzoljál már, bazd meg, Edgár, átfogjuk a kisleányok derekát.” Ugyanakkor, hogy mégse legyen érvényes töretlenül az ezredvégi debreceni klíma, szerzőnk időnként „felmegy” Pestre – részben hivatalos ürrüggyel, részben mentális igényből, részben egzisztenciális úzótsággal

ben, de hogy tulajdonképpen miért, azt ő sem tudja, s mi is csak sejtethetjük: „Megyek azért a dolgomra, ha már egyszer itt vagyok [...] Megyek, mintha nem lehetne mást csinálni, megyek, miként ha bárki is kíváncsi volna rám. Megyek a körúton, fent vagyok.” S ha esetenként taktikai hibából következően hajnalig, az első Debrecenbe tartó vonat indulásáig a pesti utcákon kell lófrálnia, hát készen áll a teljességgel komolyan nem vehető, mindazonáltal kellőképpen durva (csöppnyi rosszindulattal, azaz a szövegösszefüggés ismeretében fogalmazva: kissé direktnek tűnő, azaz a kifinomult fővárosi füleknak megbotránkozottan egzotikusra stilizált) retorikus szólam: „Már elnézést kérek, de a faszom jöjjön Budapestre legközelebb.”

Érdemes tehát még egyszer hangsúlyoznunk, ráadásul most már egyértelműen szerzőnk stilizáltan darabos egójára gondolva: ami az egyik oldalról társadalmilag determinált, ugyanakkor kellőképpen egzotikus durvaságnak tűnik, az a másik oldalon olykor személyesen kidolgozott szelídséggé válik: „Nem nagy hely Debrecen, de egy szelete berendezhető. [...] Legyen egy ház rajta, benne egy nő, meg három kisgyerek. Legyenek ők megőrizhetőek, s szőljön most már erről Debrecen.” Keresztury „keleti kilátásai” valójában akkor kezdenek igazán érdekessé olvasmányossá válni, amikor az olykor karikatúrisztikusan elrajzolt társadalmi-szociografikus helyzetjelentést személyes-vallomásos szólam övezi, sőt olykor egyenesen helyettesíti. Hiszen az egyes darabokat színező személyeségből szépen-lassan kikerekedik a naplószerű kötetegész önértelmező narratívája. Benne betegség, depresszió, magánéleti és világ-szemléleti kétely bőven kap szerepet (alaposan megspékelve humoros-anekdotikus betétekkel). A REMÉNYFUTAM egyfajta írásterápia, amelynek segítségével szerzőnk eltávolítja megfigyelői önmagát szereplői önmagától – egy ízben például önkéntelen és laza utalással a saját agyműtétét kommentáló Karinthy Frigyesre (de ugyanúgy gondolhatunk akár az önmaga testi leépülését kegyetlen következtességgel regisztráló Petri Györgyre vagy a saját betegségének egyfelől kiszolgáltatott, másfelől azon megfigyelve felülemelkedő Orbán Ottóra is): „Néztem azt a számszakilag hét zöld embert, ahogyan dolgozott, kaparászott szakszerűen a testben, aki én lehettem egykor, pakolták ki a cucot, mindent, mi ebromlott, egykedvűen, negyvenöt

perce már.” A legszemélyesebbre vett én írásterápiájának egy látványos fénypontja például a SÁRKÁNYFOG, VETEMÉNY című beszámoló, amely a nyírbátori Szárnyas Sárkány Fesztivál közösségi élményét, sőt a közösség mint olyan tapasztalatát kínálja a családját rezignáltan odaütaztató beszélőnek és rajta keresztül az olvasónak: „Most csak ámuldoztam az alkonyatban: ennyi maganfajta jóra való szimpatikus embert adott alapterületen évek óta nem láttam már együtt, plusz egy tucat elfeledett régi ismerős. Nem, nem, megyünk már, köszönöm, nem iszok.” Noha a kötetzáró EZ LETT BELŐLE című darab sajátos összegzést nyújt az eredetileg hetilapba írt háromévnvi tárcasorozatról, a kötetegész mégsem ezért áll össze. Keresztury könyvében hiába keresnénk hagyományos értelemben vett fejlődésvonalat, katartikus lezárást vagy egybeállást. A REMÉNYFUTAM beszélője ugyanis nem a győzelemre, hanem a túlélésre játszik, pontosabban nem vállalkozik, nem vállalkozhat többre, mint a felvett hang kitartó hordozására, a hordozó személy önazonosságának nyelvi tartósítására, amire álljon itt illusztrációként két tárcanyitó mondat: „A péntek mintegy évtizede érdemileg az ebédnél veszi kezdetét. A telt-hely az a szórakozóhelynek csak nagyon részegen nevezhető sötét és teljesen néptelen egység, amelybe az eredeti profil szellemében a kádak visszahelyezése jó szándékkal korábban már sürgetve lett.” (Kiemelés – B. S.) „Elmondanám villámgyorsan, mi az élet, csak a mihez tartás végett, baráti alapon.” (Kiemelés – B. S.)

A bratývói szóhasználat és a fontoskodó mondatfűzés ízesíti Keresztury darabos nyelvi viselkedését. Mondhatni, ez adja stílusértékét. Kérdés azonban, vajon valóban stilizált szépirodalmi beszéddel van-e dolgunk vagy csupán az élőbeszédből beemelt nyelvi-szemléleti panelek laza fűzésével. No de Keresztury tárcabeszéde előszóban is stilizáltan hatna. Ahogyan azt szokták mondani: szerzőnk nagy dumás. S kötetében éppen ez a „nagy duma” lopakodik az élőbeszédből az írott nyelvbe. Mindeközben ráadásul az eleve erős mondatok még inkább megerősödnek, azaz rögzülnek s így szépirodalmiasulnak, például: „Egyszer, a teltházás Fradi-mecsek egyikén egy leszúrt ember mellett álltam.” (Kiemelés – B. S.) Vagy: „A test ellazul akkor, az értelem kihagy, s pénteken négykor súlyos tévedésből boldog a paraszt.” Külön örömet jelenthet az olvasónak, amikor szer-

zőnk stilizált élőbeszéde mások élőbeszédét idézi, pontosabban idézve stilizálja – teszem azt egy gyermekkori miskolci karácsony visszaidézése során: „...az Avasalja dolgos népe aznap sem pihent. Legfeljebb a hangütés volt más egy árnyalatnyit, olyan újszerűen meghitt, alkalomhoz illő, ünnepies: megkérnélek, testvér, nézzél két forintot, de ha több lesz, az se baj. Jó volna, ha volna, akad ott biztosan, succodat elvenni ne legyen kénytelen. A legjobban szaladni habfürdős szatyrokkal Karácsony estéjén lehet”.

Az élőbeszédnek, különösen a Kereszturyhoz hasonló nagy dumások élőbeszédének állandó kelléke az anekdotázás. Ám ezen a ponton érzésem szerint fontos különbséget tenni a köznapi és a szépirodalmi nyelvhasználat között. Ami ugyanis az élőbeszédben folyamatosan lehangoló, sőt elnémitja s így egyenesen kiszorítja a dialógusból a tulajdonképpeni beszélgetőtársat (aki jó esetben élvezetből és önszántából, rossz esetben viszont kényszerű tőrésből hallgat), az a szépirodalomban könnyen erőltetett és olcsó adomázgatásként hathat. Keresztury témaválasztásában és hanghordozásában végig ott kísért a kelet-magyarországi édeskés vadromantika veszélye. Amit szerzőnk a legtöbb esetben szerencsésen elkerül. Annál is inkább, mivel – ahogyan azt több ízben is tudomásunkra hozza – nem híve a bölölgő társalgásnak. A beszélgetés neki nem enyhét adó szórakozás, sokkal inkább kerüendő nyűg: „Ne haragudj, öreg, én már nem szeretek beszélgetni, amit te mondasz, nem érdekel. Nézzük inkább a vizet” – idézi egyetértőleg egyik „kiváló ismerősét” Keresztury, s idézem nem kevésbé egyetértőleg én is. Éppen ezért fájó, hogy szerzőnk miskolci gyermekkori élményeivel esetenként nem tud mást kezdeni, mint: kollokvialis egzotikumokként, jól időzített, hatásvadász poénokként eladni őket. Mely gesztus még előszóban is kétes sikerrel kecsegtetne, nemhogy még egy háttérteles, ráadásul a hangzatos MISKOLC-BLUES alcímet viselő tárcasorban. Az alábbihoz hasonló leírások nekem bizony már-már azt a jól ismert típust juttatják eszembe, aki rendre újra és újrameséli – ráadásul többnyire a barátnője társaságában – a szaftosnál szaftosabb katonatörténeteit: „[Babu Béla] közösségi lénynek nemigen volt mondható: a napra legfeljebb csak a budiig merészkedett, de megbánta azt is minden alkalommal, hisz nevezett hely permanens ütközetek

színhelye volt, lévén hogy az egyik kulcsa még '67-ben elveszett, a másikra meg voltak vagy húszan.” Kár, hogy szerzőnk gyermekkori élményeit ilyen olcsó – legalábbis a saját maga által felállított szépirodalmi mérce tekintetében olcsó – fogásokkal próbálja értékesíteni. Jó-jó, tudom, tárcákról van szó. No de azok együtt mégiscsak olyan narratív egészet nyújtanak, amelyből számomra fájdalmasan kirínak ezek a csupán anekdotikus-poénos darabok. Mint amilyen például – a Miskolc-füzéren túl – a RÉMÁLOM A VONATON című mulatságos (de csak mulatságos, semmi több) élménybeszámoló. Ám e néhány stiláris zárványtól eltekintve a publicisztikus tárcák többsége eladhatónak tűnik a szépirodalom mezején is.

„Nagy dumás a Tibi” – mondhatnánk szerzőnkéről, ha beszédbe elegyednénk vele, s mondhatjuk akkor is, amikor könyvét forgatjuk. Ráadásul Keresztury arra a bűvészműtávirányra is képes, hogy úgy fűzze a szót az írott nyelvben, miként ha élőszóban. Ámde csak „miként ha”. Jól tudja ugyanis, hogy a kettő – élőbeszéd és írott szó – bármennyire is egymásra utalt, mégsem mosható maradéktalanul egymásba. Hasonlóképpen a rögs valóság és a fennkölt irodalom sem házasítható egyikönnyen. Továbbá a hároméves testi-lelki kínok egzisztenciális tapasztalata sem emelhető be egy az egyben az irodalom nyelvi tapasztalatába. Szükség van a ravasz csúsztatásra, a jótékony stilizálásra. S így talán túlélhető a dolog. Legalábbis van rá némi remény. Végső soron talán erről szól Keresztury RÉMÉNYFUTAM-a.

Bazsányi Sándor

ÓVATOS LETLÁR

*Forgách András: Gonosz siker
Magvető, 2000. 320 oldal, 1690 Ft*

Nem magántudós: nem uralják szellemi rigolyák, a szörszálhasogató, magakellető adathalmozás szenvedélye. Biztos, nagyvonalú tudása van, anélkül, hogy mindent számba vett, mindent elolvasott volna – mégis kísérti a részletes, a partikuláris nosztalgija. Nem lírikus,

szedett-vedett esszéíró inkognitóban: pontos, áttetsző szóképei, a térbelit, bensőségest és sorsszerűt egymásba játszó metaforák csak kontúrosabbá teszik esszéportréit. Mégis ingerlő olykor e metaforák gubanca-bukfence, a zsurnalizmusokkal hígított hosszú mondatok s a stílus egyéb nehézkes könnyedségei. S persze nem is próféta esszéíró, bár a prófétálás esztétikája és módszertana foglalkoztatja: Forgách András nem tartozik az apokaliptikus esszéisták hagyományához, nem fogalmi feltaláló, nem normaállító, bár a kinyilatkoztatásos hang sem idegen tőle. Klasszikus és alkalmi esztétikai szótárt alkalmaz, ha irodalomról, filmről, képzőművészetről beszél, mert leginkább a forma és a szerkezet „apró csodái” izgatják; és bevált metafizikai alapfogalmakkal, már-már sztereotípiákkal él, ha sorsképletekről, büntudatról, életszerepekről értekezik. Nem teoretizál. Sőt, előszeretettel görget finomabb közhelyeket életválságról, létderűről, társadalmi kizártságról, ha azok leírhatóbbá, érzékelhetőbbé, megérthetővé oldják a vizsgált műveket, életrajzokat. Forgách távol tartja magát az értelmezési-értekezési divaktóktól – mégis mindig aktuális és talányos, amint a sláger és a művészet határvidékeit járja be – a sláger azonban, tudjuk, veszélyes műfaj, óhatatlanul értelmezési babonákat vonz magához.

„*Mélyen filozofikus gondolkodása* [ti. Forgách Andrásé] *teszi lehetővé, hogy olykor mintegy átússzon a tanulmány területéről a szépprózáéba*” – mondja a fűlszöveg; s e sikerületlen mondat (kínos önreflexió?) ha máásra nem, arra alkalmas, hogy elárulja az esszégyűjtemény kulcyszavát: a GONOSZ SIKER minden belső feszültsége a *mintegy* felemás poétikájában és bölcseletében törekszik tompulni. A *mintegy*-bölcselet és -poétika igen körültekintő és aggályos, hangsúlyoz anélkül, hogy határozott súlypontokat vagy határköveket jelölne meg, sokszor csak hogy a hangját hallassa: ragaszkodik a kijelentő, mégis elővigyázatos *hang* sémájához, mozgékony, de a lavírozás kötetlen mozgékonyágával, érintőlegesen, tájékozódó, de soha nem letelepedő – egyszóval: hamisítatlan esszéfilozófia. Forgách Andrásnál mindez valóságos poétikai oldószerként hat, megszabva egyszersmind az esszéírói kíváncsiság és tárgykezelés természetét. Két esszé is olvashatunk Ottlik Gézáról, az egyiket egy lánymosolyról